

Avatusse astudes. Jaan Kaplinski ja Ilmar Laabani loome kokkupuuted ja mitmekesisus

Ene-Reet Soovik, Marin Laak

Võtmesõnad: avatus, Jaan Kaplinski, Ilmar Laaban, Karl Popper, Umberto Eco, avatud ühiskond, avatud kunstiteos, luule, arhiivipärand

DOI: <https://doi.org/10.7592/methis.v23i29.19027>

On kirjanikke, kelle loodu ajendab sellega ikka ja jälle taastutvuma, midagi uut leidma ning avastatu üle mõtteid vahetama. Aasta 2021 tõi kaasa kaks suurejooneliste konverentsidega tähistatud juubelit: Jaan Kaplinski 80. sünnipäeva ning Ilmar Laabani 100. sünniaastapäeva. Kirjanduse uurijad mitmetest riikidest kogunesid kas virtuaalses või realses ruumis kõnelema autoritest, kes kirjutasid üks ühel, teine teisel pool Eesti piiri, olles mõlemad ometi piirideülesed, ammutades ainest laiast maailmast ning lastes oma loomingul kohalikkuse kapslist kaugemale liikuda.

Võimalikke kokkupuutepunkte Laabani ja Kaplinski loomingu vahel märkas juba varakult Ilse Lehiste, eesti keeleteadlane Ohio ülikoolist, kes 1967. aastal kõneles Ameerika Kesk-Lääne Eesti Noorte Koondise sõbruspäevadel samal aastal ilmunud Kaplinski luulekogust „Tolmust ja värvidest“, mille poeetikas leidis lisaks Uku Masin-gule paralleele ka Ilmar Laabaniga.¹ Kümnekond aastat hiljem Laabani luule tõlkimisest kirjutades tõi Lehiste seevastu illustratsioonina sisse kõrvalepõike Kaplinski luuletuse „Valge ristikhein“ juurde (Lehiste [1978] 2001, 248). Lehiste algne mõõndus, et ta kahjuks ei tea, mil määral Jaan Kaplinski Laabanit tunneb ja kas võiks teda eeskujuks pidada (Lehiste 1968, 96), sai osalise vastuse Kaplinskilt endalt, kes 1968. aastal, mil Lehiste ettekanne ilmus väliseesti ajakirjas *Mana*, osutas kodumaises Loomingus Laabani „Rroosi Selavistele“ kui parimale keele reeglipärasuses uudsust avastava sürrealismi näitele eesti kirjanduses (Kaplinski 1968, 439).

Artikli ilmumist on toetanud EL regionaalarengu Fondi kaudu Eesti-uuringute Tippkeskus (TK145) ja Eesti Teadusfondi projekt PRG1504.

¹ Kesk-Lääne Eesti Noorte Koondise sõbruspäevad toimusid 24. novembril 1967 Detroitis, Michigani osariigi pealinnas Ameerikas.

Sõna otseses mõttes seljad vastastikku on Kaplinskil ja Laabanil seadnud Ivar Ivask Oklahomast, kes avaldas sama, 1968. aasta järgmises Mana numbris ühe ja sama lehe kahel küljel „Mõned uued palad „Ajaloo aedadele“ – pühendusluuletused Jaan Kaplinskile ja Ilmar Laabanile. Kaplinskile mõeldes kirjutab Ivask, küllap tõukudes Kaplinski luuletusest „Viidumäel üksi kasvab lõhnav käoraamat“: „Siia juurduda, kus miilab maa sisemine päike / – oi mullakoorik kahe päikese vahel – / ja vihmajalul vaarub avarus lõpmatuse lõppu!“ (Ivask 1968, 43). Laabanile sõnab Ivask lehekülje pöördel omakorda: „Aga sina unistad avatud udest õhus / igavikku paisuvaist aastaringest ilma puuta / vabaduse harpuunist keset kiikuvat tulpimust“ (44). Nii seostab Ivask pühendusluuletuste adressaate kontseptuaalselt kondenseeritud poetilise mõistepesaga – avarus, lõpmatus, avatus, igavik, vabadus. Nende ajas, ruumis ja ühiskonnas ahistuse ja piirete puudumist tähistavate märksõnade seast keskseimaks, osalt ka teisi hõlmavaks tuumaks osutub avatus. Selle omaduse olulisust on Ivask rõhutanud eelkõige seoses Rootsi poedi Tomas Tranströmeriga (Ivask 1990), kelle luuletusi on eesti keelde tõlkinud ei keegi muu kui Jaan Kaplinski (Tranströmer 1989). Tranströmerile 2011. aastal antud Nobeli kirjanduspreemiat Eesti Rahvusringhäälingule kommenteerides toob Kaplinski see-eest välja nimelt Laabani mõju, sest tema hinnangul aitas just Laabani osalusel Rootsis välja antud Prantsuse uue luule antoloogia² kaasa Tranströmeri luuletajate valikule (vt Linkgreim 2011).

Laabanile ja Kaplinskile pühendatud erinumbri kirjanduse ja avatuse egiidi alla koondamisele ning eri võimalustele seda mõistet interpreteerida pakkusid taustana tuge ka mitmed momendid mõlema kirjaniku kontekstist – 20. sajandi mõtteleost, milles avatust ühel või teisel viisil on esile toodud ja mõtestatud. Ühiskonnast kõneldes pole võimalik mööda vaadata Karl Popperi avatud ühiskonna mõistest, mis vastandina kollektivistlikule suletusele tähistab ühiskonda, „milles üksikisiku ees seisab isiklike otsustuste langetamine“ (Popper 2010, 272): totalitarismile vastanduvat, isiklikku vastutust ja kriitilist suhtumist rõhutavat keskkonda, mida võimaldava vaba teaberingluse vahetuks ja eksplitsiitseks märgiks meie kultuurielus on Avatud Eesti Raamatu nn mõttekirjanduse sarja ilmumine ning mitmedki avatud juurdepääsuga (*open access*) teadusajakirjad, mille hulka kuulub ka Methis. Kunstilisele loomingule mõeldes kerkib esile semiootik Umberto Eco arusaam „avatud kunstiteosest“ – mõiste, mille tutvustamist Eco alustab nüüdismuusika paindlikke tõlgendamisvõimalusi tutvustades ning mis toonitab lugeja koosloomet autoriga enda jaoks tähenduslike seoste avastamisel teoses, mida on võimalik esitada, lugeda või kogeda erinevalt selle autori algintentsioonist. Vormiuuendustega kaasnev mitmetähenduslikkus toe-

2 Kaplinski viitab siin raamatule „19 moderna franska poeter“ (Laaban ja Lindegren 1948), peamiselt oli tegu sürrealistide loominguga ja paljud neist said rootsikeelsele lugejale kättesaadavaks esimest korda (Malin 2021; Laak jt 2022).

tab ühtlasi ka moodsat, avangardset elutunnetust (Eco 1989). Isiksusepsühholoogias peetakse avatust see-eest üheks isiksuseomaduste Suurest Viisikust; see hõlmab vastuvõtlikkust uutele kogemustele, intellektuaalset uudishimu, loovust ja arenenud esteetilist meelt. Hiljutised teadusuuringud on seejuures näidanud, et selliste avatuse tahkudega nagu intellektuaalne huvi teadmiste ja kogemuste vastu ning kõrge ilumeel korreleeruvad ka keskkonnasõbralikud hoiakud ja käitumine (Kliit ja Mõttus 2022).

Ajakirjanumbri aluseks olnud konverentsiettekannetes tuli avatuse mõiste esile nii Jaan Kaplinski kui Ilmar Laabanist puhul, näiteks ühiskondlik-poliitilistes hoiakutes, sidemetes, suhetes ja vastutust nõudvates otsustes, aga ka tavatutest allikatest inspireerumises ja keeleliste võimaluste loomingulises uurimises. Autoreid ühendab ka isikupärasest poeetikast väljenduv esteetika, mida Kaplinskil loomeilmas täiendab loodushoidlik ökoloogiline mõte.

Kirjanik **Jaan Kaplinski** (sündinud 22. jaanuaril 1941 ja lahkunud 8. augustil 2021 Tartus) on maailmamõõtu luuletaja ja mõtleja, eesti kirjanikest kosmopoliitseim, ent samas sügavate juurtega eesti mullas ja keeles. Kaplinski avaldas oma elu jooksul üle kuuekümnepäevase raamatu Eestis ning niisama palju välisriikides. Tema loomingut on tõlgitud vähemalt kolmekümnesse keelde, korduvalt on teda esitatud Nobeli kirjanduspreemiaale. Avaldatud teostele lisaks jäi Jaan Kaplinskist maha mahukas käsikirjaline ja digitaalne pärand: kultuurilooliselt huvipakkuv kirjavahetus, päevikud, kladed mõtete ja märkmetega, loengute ja ettekannete konspektid, luuletuste, juttude, artiklite ja esseede käsikirjad ja palju muud.³ Suur osa Kaplinski käsikirjalisest pärandist on juba jõudnud Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Kultuuriloolisesse Arhiivi, kuhu kirjanik seda juba alates 1969. aastast järk-järgult üle on andnud.⁴ Tema soovil jõuavad siia loodetavasti ka viimased (rahvusvahelised) kirjavahetused, päevikud ja käsikirjad, mis on jäänud perekonna valdusse pärast kirjaniku lahkumist.

Siinses Methise erinumbris on avaldatud neli kaastööd, mille aluseks on olnud teaduskonverentsil „Luuletused on elanud maakeral juba eotseenist saadik. Jaan Kaplinski 80“ peetud ettekanded. Konverentsi korraldas Tartu Ülikooli eesti kirjanduse rahvusprofessor koostöös Eesti Kirjandusmuuseumi ja Eesti Kirjanike Liidu Tartu osakonnaga 22. jaanuaril 2021. aastal ning kuna see toimus COVID-19 pandeemia

³ Luuletaja vaimse pärandi hoidmiseks asutati Tartus 6. mail 2022. aastal Jaan Kaplinski Selts.

⁴ Esimeseks arhiivi üle antud ühikuks oli luuletuse „Kull vapilt käib...“ käsikiri (EKM EKLA 1969/29). Aastate vältel on Jaan Kaplinski oma arhiivi üle andnud ligi 60 korda.

ajal veebis, oli sel kirjanduskonverentside kohta rekordarv, sadakond osalejat üle maailma.⁵

Erinumbri avab Thomas Salumetsa artikkel „Meisterlikud õpipoisid. Jaan Kaplinski ja tema hingesugulane Tomas Tranströmer“. Artikli autor osutab mõlema luuletaja loomingut iseloomustavale kõikehõlmava avatuse tunnetusele, piirideta olekule, mis on kõrvutatav tühjuse mõistega budismis ning taoismis. Nii Tranströmeri kui ka Kaplinski luulet läbib osutamine millelegi muule, mis on tähtsam luuletaja „minast“, ning nad otsivad oma loomingus sellise radikaalse avatuse kujutamise võimalusi. Kui Tranströmer nimetab end nende otsingute valguses inimülese suure Mälu teenriks, siis Kaplinski ökoloogiast mõjutatud vaatevinklist paigutub inimene endast suurema looduse teenistusse. Mõttekaaslastest luuletajate teadvustatult ennasttaandava hoiakuga seostab Salumets rõhutatult lihtsa ja loomuliku luulekeele meisterlikku kasutamist ja vaikuse tematiseerimist nende loomingus. Avatust keskseks pidavad loojad paistavad silma teravdatud tajuga nii oma esteetilistes valikutes kui ka antropotsentrismist loobuvas keskkonnatunnetuses.

Luulekeele eripära vaatleb kõrvutatvalt ka Arne Merilai artikkel „Kaplinski joon ja Rummo sädemed. Struktuurivõrdlus“, milles autor analüüsib nüüdseks klassikuks kasvanud 1960. aastate põlvkonnakaaslaste luuletekstide süvastruktuure, esitledes pragmapoeetika teooriast lähtuvaid äratundmisi originaalsete visuaalsete kujundite abil. Käsitlus põhineb poetilise funktsiooni lingvistilisel teoorial, milles luulet mõistetakse kui seotud kõnet. Autor leiab, et Kaplinski tekstid kumuleerivad semantilisel ja koondavad nii luuletuse sõnumi selle kujundliku juhtmotiivi ümber. Seevastu Paul-Eerik Rummo luuletustes leiab aset süžeeilisuse tugevam fragmenteerumine, mis võib viia nii narratiivse kui ka keelelise sidususe vaibumiseni. Merilai kongeniaalne koostöö Kaplinski ja Rummo uuenduslike luuletekstide selitamisel ning poetiliste struktuuride visuaalseerimisel toob reljeefselt esile neisse tekstidesse kätketud kunstilise avatusmõõtmelise.

Artiklis „Tuulest tulek. Jaan Kaplinski luule tuuline maailm“ käsitleb Ene-Reet Soovik tuule mitmekülgset esinemist Jaan Kaplinski luuleloomingus, vaadeldes seda peamiselt kultuuriloolise ja fenomenoloogilise rõhuasetusega looduskirjanduse poolt pakutavas raamistikus. Kaplinski poetilises ilmas võib juba olemuslikult avatusega seotud, tõkkeit ületav tuul kaasa aidata luuletuste avarama geograafilise või luulemina poolt vahetult aistitava ruumi mitmemõõtmelisele ülesehitamisele või seostuda eri traditsioonide religioossete ja mütoloogiliste kujutelmadega, esineda personifitseeritult või kosmoloogilise maailmaloo nähtusena. Kirjaniku tuule-

5 Konverents on järelkuulata Eesti Kirjandusmuuseumi kodulehel <https://www.kirmus.ee/et/luuletused-elanud-maakeral-juba-eotseenist-saadik-jaan-kaplinski-80>.

tõlgendused tõusevad traditsioonilisema, tuult metafoorina kasutava poeetilise lähenemise taustal jõuliselt ning omanäoliselt esile.

Jaan Kaplinski esseistlikku pärandit aastakümneid läbinud laiemat ja üldistavamamat loodumõtet kaardistab praeguse süveneva keskkonnakriisi taustal Marek Tamme artikkel „Kuidas jääda ellu? Jaan Kaplinskiga antropotseenis“. Autor toob välja Kaplinski ökoloogilise mõtlemise ja eluhoiaku eripära, mis põhineb tasakaalu otsimisel inimese ja looduse vahel, ning esitab Kaplinski esseistika kriitilisele lugemisele tuginedes visandi Kaplinski ökoloogilisest maailmapildist ja selle rõhuasetustest.

Ka teise siinse erinumbri nimiautori, Ilmar Laabani kohta võib öelda, et temagi kuulus nende eesti literaatide hulka, kelle looming ulatus kaugele üle eesti keele ja meele piiride. **Ilmar Laaban** (sündunud 11. detsembril 1921. a Tallinnas ja lahkunud 29. novembril 2000. a Stockholmis) põgenes Teise maailmasõja jalust Eestist 1943. aasta kevadel. Temagi elutööd on võimatu kokku võtta ühe sõnaga: ta oli luuletaja, tõlkija, kunsti- ja muusikakriitik, esseist ja mõtleja. Paljude keelte oskajana on Laaban sügava jälje eesti ja – nagu on ilmnunud tema käsikirjalisest arhiivist – ka rootsi ja prantsuse luulesse jätnud häälutuste, väikeste keeleüksuste helilistel rütmidel põhineva kõlaluule (ingl k *text sound poetry*) piiride katsetajana, esimeste seas maailmas.⁶ Selle mõju ulatus, mida Laabani luulekogud „Ankruketi lõpp on laulu algus“ (1946) ja „Rroosi Selaviste“ (1957) on esimeste sürrealistlike teostena hiljem avaldanud eesti kultuuriruumi kujunemisele, alles ootab selgitamist. Kuigi Laaban elas oma elu kõige viljakamatel aastatel Rootsis, on õigustatud küsimus, kas teda võib pidada eesti pagulasluuletajaks. Irriteeris ta ju oma pagulusse sunnitud rahvuskaaslasti ainuüksi sellega, et orienteerus kaasaegsele Euroopa kirjanduselule ning muutus üllatavalt kiiresti aktiivseks osalejaks Rootsi, oma uue asukohamaa kultuurielus. Laaban oli temperamentselt vastu kõigele, sealhulgas pealesurutult rahvuslikule ja normatiivsele, mis piiras tema kui looja vabadust – ta oli „eestlane, kes oli saanud eurooplaseks, hoolimata kodumaa kaotusest, pagulusest, diasporaast ja traumast“ (Laak 2021, 7). Sotsiaalselt aktiivse isiksusena eitas Laaban ühiskonda pimedalt aksepteerivat ja müütilist ellusuhtumist ning tardunud kultuurivorme, seega pooldas ta popperliku avatud ühiskonna liikmena toimimist ja selle edendamist.

Laabaniga seotud artiklid siinses ajakirja erinumbris on välja kasvanud rahvusvahelisest konverentsist „Luule on ülev ehmatuse. Ilmar Laaban 100“, mis toimus Eesti

6 Laaban on ise rõhutanud, et häälutus on tema enda loodud vorm, sellest hoolimata on selles žanris tänapäevani mitmeid katsetajaid, peale Luulur Jaan Malini ka Roomet Jakapi, kes nimetabki ennast häälitsejaks. Jaan Malini sõnul, „kui luule ja muusika ristsugutist on võimalik elavas ettekandes esitada, siis on tegu häälutusega. Kui aga võetakse appi tehnilised vahendid, on tegu kas kõlaluule või kaasaegse muusikaga (sõltuvalt sellest, millisele poolele autor rõhu paneb).“ – Jaan Malin kirjutas 13.06.2022 Marin Laakile.

Kirjandusmuuseumis 9. ja 10. detsembril 2021. aastal. Tegemist ei olnud tavapärase teaduskonverentsiga, vaid sündmusega, mis tõi kokku humanitaarteadlasi ja etenduskunstnikke.⁷ Konverentsi ajaks tehti avalikkusele kättesaadavaks ka Ilmar Laabani kirjavahetused, väike osa tema rikkalikust käsikirjalisest pärandist, mis oli jõudnud Eesti Kirjandusmuuseumisse 2000. aastate algul (vt Laak, Labi ja Nemvalts 2022). Erakirjade kasutamisest uurimuste allikaina avaldame käesolevas numbris kaks konverentsiettekande alusel valminud kaastööd. Tiina Ann Kirsi ja Aija Sakova artiklis „Ilmar Laabani (luule)dialog Paul Celani ja Nelly Sachsiga“ käsitletakse Laabani personaalarhiivis leiduvaid kirju saksa-juudi kirjanikele Paul Celanile ja Nelly Sachsile, kelle luulet Laaban rootsi (ja eesti) keelde tõlkis. Artikli autorid on kirjaded välja filtreerinud nende kahe Euroopa silmapaistva luuletaja ja tõlkija vahel kujunevaid kirjanduslikke dialooge. Teises arhiivipõhises kaastöös, artiklis „Pagulase suhtlusvõrgustiku kujunemisest lähikondsetega. Ilmar Laabani juhtum“ uurib Triinu Oja maa kirjade alusel Ilmar Laabani suhteid oma perekonna ja lähikondlastega ning rekonstrueerib nende kujunemise protsessi. Kirjade analüüsil ilmneb, et Laabani suhtlusvõrgustik tervikuna on üsnagi ebatüüpiline: vastupidiselt teistele pagulastele domineerivad selles pigem rahvusvaheline suhtlus ja nn kultuurikirjavahetused, mitte perekondlik kirjavahetus.

Erinumbri teoriavahenduse rubriiki on valitud Ilmar Laabani artikkel „Muusika, ühiskond, revolutsioon. Perspektiivne visand mõttevahetusse“ (Laaban [1969] 1988), mille on rootsi keelest vahendanud Anti Saar. Laabani teksti kommenteerib kultuuriteoreetik Hasso Krull, kes konverentsi „Luule on ülev ehmatuse“ ühe peaesinejana osutas oma ettekandes „Kujutluse poliitika. Ilmar Laaban ja tuhandeaastane traditsioon“ sellele Laabani artiklile kui filosoofiliselt kõige kontseptuaalsemale kirjutusele.⁸

Nagu ikka, on Methise erinumbrites avaldatud lisaks temaatilistele vabateemalisi artikleid, mida käesolevas numbris on kaks. Artiklis „Lapsed ja sõda. Sõjatrauma Tiina Kurnimi autobiograafias „Sõrve rahva elukeerdkäigud“ ja Ülo Tuuliku romaanis „Sõja jalus““ käsitleb Maarja Hollo kahte lugu sakslaste poolt Sõrve säärel toime pandud kohalike elanike sundevakueerimisest 1944. aasta sügisel. Kõrvutades lapsepõlvemälestusi, uurib autor teostes esile tulevaid mälumustreid. Igor Pilshchikovi artikkel „Vana ja uus kvantitatiivne formalism: kõrvutused ja väljavaated (Moskva Lingvistiline Ring ning Stanfordi Kirjanduslabor)“ avab nüüdisaegses arvutuslikus

7 Konverentsi koduleht ja teesid leiate <https://www.kirmus.ee/laaban-100/> ja seda on võimalik järelkuulata KirmusTV kodulehel: <https://www.kirmus.ee/et/tegevus/kirmustv-jarelvaatamine#abc>.

8 Hasso Krulli ettekande tekst on ilmunud ajalehes Sirp, 19. jaanuaril 2021, vt <https://sirp.ee/s1-artiklid/c7-kirjandus/kujutluse-poliitika>.

kirjandusteaduses tuntud Franco Moretti kauglugemisteooria, kvantitatiivne formalismi teoreetilisi tagamaid. Autor näitab digihumanitaarias uudse kauglugemisteooria väljakasvamist Moskva Lingvistilise Ringi koolkonnast, eriti Boriss Tomaševski ja Boriss Jarho töödest. Artiklis jõutakse järeldusele, et kvantitatiivse ja kvalitatiivse formalismi võrdlusel on metodoloogiline väärtus, kuna see tutvustab palju lähene-misviise, mis osutuvad tänapäeva digihumanitaariale kasulikuks.

Täname autoreid ja toimetajaid ning soovime intrigeerivat ja inspireerivat luge-mist!

Allikad

Eco, Umberto. 1989. *The Open Work*. Tõlkinud Anna Cancogni. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

Linkgreim, Inga-Gretel, toim. 2011. „Kaplinski: Tranströmeri looming on äärmiselt tihe ja kompaktn.“ – *ERR arhiiv*, 6. oktoober. <https://www.err.ee/384776>.

Ivask, Ivar. 1968. „Mõned uued palad „Ajaloos Aedadele.“ – *Mana* 33 (2): 43–44.

Ivask, Ivar. 1990. „The Universality of Openness: The Understated Example of Tomas Tranströmer.“ – *World Literature Today* 64 (4): 549–551.

Kaplinski, Jaan. 1968. „Kirjanduse tähendusest.“ – *Looming* 3: 432–441.

Kliit, Katarina ja Rene Möttus. 2022. „Keskkonnasõbralik käitumine seostub avatuse ja kõrgema ilumeelega.“ – *ERR arhiiv*, 13. jaanuar. <https://novaator.err.ee/1608464690>.

Laaban, Ilmar ja Erik Lindgren. 1948. *19 moderna franska poeter*. Stockholm: Albert Bonniers Forlag, 1948.

Laaban, Ilmar. (1969) 1988. „Musiken, samhället, revolutionen. Perspektivkrokieri marginalen på en aktuell debatt.“ – *Om musik*, koostanud Ivo Iliste ja Aino Tamjärv, 58–78. Åhus: Kalejdoskop.

Laak, Marin. 2021. „Eurooplane Ilmar Laaban. Eessõna bibliograafia. = Ilmar Laaban, a European. Foreword.“ – *Ankruketi lõpp on bibliograafia algus: Ilmar Laabani tegude loend = The end of the anchor chain is the beginning of the bibliography: list of Ilmar Laaban's works*, koostanud Aino Tamjärv ja Jaan Malin; toimetanud Anneli Sepp, 7–14. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus. <http://dSPACE.ut.ee/handle/10062/76057>.

Laak, Marin, Kanni Labi ja Laura Nemvalts. 2022. „Sissevaateks Ilmar Laabani käsikirjalisse pärandisse: omaelulooline vinjett sõjapaguluse algusaastatest.“ – *Tuna. Ajalookultuuri ajakiri* 1: 120–130.

Lehiste, Ilse. 1968. „Kahe uue luuletuskogu vormist ja sisust.“ – *Mana* 1 (33): 95–101.

Lehiste, Ilse. (1978) 2000. „Keelebarjäärid ja Ilmar Laabani luule.“ Tõlkinud Ene-Reet Soovik. – *Keel kirjanduses*, koostanud Jaan Ross, 247–255. Tartu: Ilmamaa.

Malin, Jaan. 2021. „Mänguri tegudest. Ilmar Laaban piiridest põgenemas. = Player's Actions. Ilmar Laaban Fleeing the Borders.“ – *Ankruketi lõpp on bibliograafia algus: Ilmar Laabani tegude loend = The end of the anchor chain is the beginning of the bibliography: list of Ilmar Laaban's*

works, koostanud Aino Tamjärv ja Jaan Malin; toimetanud Anneli Sepp, 19–24. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus. <http://dspace.ut.ee/handle/10062/76057>.

Popper, Karl. (1943/1950) 2010. *Avatud ühiskond ja selle vaenlased*. Tõlkinud Ene-Reet Soovik. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Tranströmer, Tomas. 1989. *Luulet*. Tõlkinud Jaan Kaplinski. Tallinn: Eesti Raamat.

Ene-Reet Soovik – MA, Tartu Ülikooli semiootika osakonna publitseeritava teadusajakirja *Sign Systems Studies* toimetaja. Ta on avaldanud mitmeid artikleid Jaan Kaplinski luulest. Kirjandusteaduslike huvide seas on tänapäeva eesti luule, ökokriitika, linnakirjandus ning ruumi ja kirjanduse suhted.

E-post: [ene-reet.soovik\[at\]ut.ee](mailto:ene-reet.soovik[at]ut.ee)

Marin Laak – PhD, Eesti Kirjandusmuuseumi ja Eesti uuringute Tippkeskuse vanemteadur ja ajakirja *Methis*. *Studia humaniora Estonica* peatoimetaja. Ta on avaldanud arvukalt artikleid ja juhtinud teadusprojekte kultuuripärandi, kirjanduslike võrgustike, diasporaa ja pagulaskirjanduse ning digitaalhumanitaaria alal. Praegune uurimisprojekt keskendub eesti diasporaa kirjandusvälja suhetele kodumaa ja maailmakirjandusega

E-post: [marin.laak\[at\]kirmus.ee](mailto:marin.laak[at]kirmus.ee)

Approaching Openness: Convergence and Diversity in the Creative Universes of the Poets Jaan Kaplinski and Ilmar Laaban.

Keywords: openness, Jaan Kaplinski, Ilmar Laaban, Karl Popper, Umberto Eco, open society, open work, poetry, archival heritage

The special issue of *Methis* on literature and openness brings together the oeuvres of two remarkable Estonian authors with an international scope: Jaan Kaplinski and Ilmar Laaban. They were poets, translators, essayists, original thinkers and public intellectuals whose works have travelled far beyond the boundaries of Estonian literature. Jaan Kaplinski (1941–2021) published more than 60 books in Estonia and equally many abroad, as his work has been translated into more than 30 languages. Ilmar Laaban (1921–2000) fled Estonia for an exile in Sweden to escape Soviet occupation in the spring of 1943. He has left his mark on Estonian literary history with his surrealist collection of poetry *Rroosi Selaviste* (1957) and practising the genre of text sound poetry in Estonian, Swedish and French.

Jaan Kaplinski's name was put forward as a possible candidate for the Nobel prize in literature on several occasions. Laaban, who was well acquainted with contemporary European literature and its authors, translated into Swedish poems by the German-Jewish poet Nelly Sachs who received the Nobel prize in 1966, while Kaplinski rendered into Estonian poetry by Tomas Tranströmer, the Swedish recipient of the prize in 2011. Kaplinski also pointed out that it was the anthology *19 moderna franska poeter* (1948), co-edited by Laaban and Erik Lindegren, that had given Tranströmer an impetus towards becoming a poet. In addition, similarities of outlook have also been observed between Tranströmer and Kaplinski himself. For instance, Ivar Ivask, a long-time editor-in-chief of the Oklahoma-based journal *World Literature Today*, underscored the significance of openness in Tranströmer's poetry, while his dedicatory poems to Kaplinski and Laaban connect the authors with such notions as scope, infinity, openness, eternity and freedom. Openness appears as the core concept in this cluster of notions related to a lack of boundaries and contractedness in time, space and society that becomes manifest in the oeuvres of both Kaplinski and Laaban. Their works are also characterised by an intense engagement with the semantic possibilities afforded by different languages as well as employing linguistic regularities towards the end of formal innovation.

20th-century intellectual history, that provided the context for the creative growth of both authors, involved remarkable cases of addressing of the openness concept, notably by figures such as the philosopher Karl Popper and the semiotician Umberto Eco. Popper famously launched his concept of open society as one in which an individual has to face personal decisions, which opposes it to a magical or tribal totalitarian society. In the artistic realm, Eco discussed the open work that involves the audience's collaboration with the author in detecting meaningful arrangements in the work, making artistic response an interactive process. Such plurality and multiplicity accompanies formal innovation that correlates with a modern, avant-garde feeling for life. The 20th century also gave rise to personality psychology that considers openness to be one of the key personality dimensions, the so-called Big Five. In psychology, openness involves receptivity to new experiences, creativity, intellectual curiosity, and an advanced aesthetic sense. Recent studies have shown that particularly the presence of the latter two components tends to be in correlation with an environmentally aware outlook.

Kaplinski and Laaban belonged to different generations and spent their formative years in markedly different conditions yet were united in the attention they paid to language as a system of signs and to studying its possibilities in their creative work, which in Kaplinski's case was framed by an explicitly ecological take on life. The present special issue on literature and openness comprises six studies concentrating on facets of Jaan Kaplinski's and Ilmar Laaban's creative universes by literary scholars from both sides of the Atlantic. In addition, the issue includes two articles that deal with representing trauma in literature and theoretical issues in digital humanities. The issue concludes with the section of theory mediation presenting a translation of Ilmar Laaban's Swedish-language article "Musiken, samhället, revolutionen" ("Music, society, revolution", 1969) that is accompanied by a commentary by Hasso Krull.

Ene-Reet Soovik – MA, editor of the academic journal *Sign Systems Studies* published by the Department of Semiotics, University of Tartu. She has published several articles on the poetry of Jaan Kaplinski. Her research interests include modern Estonian poetry, ecocriticism, literary urban studies and spatiality in literature.

E-mail: ene-reet.soovik[at]ut.ee

Marin Laak – PhD, Senior Researcher at the Cultural History Archives of the Estonian Literary Museum and the Centre of Excellence in Estonian Studies, Editor-in-Chief of the journal *Methis. Studia humaniora Estonica*. Her research interests include 20th-century literary theory, comparative literature, exile and diaspora literature and digital humanities and she has published extensively on these topics. Her current research focuses on the interrelations of homeland and world literatures on the literary field of the diaspora.

E-mail: marin.laak[at]kirmus.ee